

Povrchový průzkum skalních hradů v Českém ráji

PETR CHOTĚBOR

Český ráj se svými četnými pískovcovými útvary je ideálním prostředím pro vznik tzv. skalních hradů, které tvoří specifickou skupinu. Podle dosavadních poznatků nejde o časově nebo typologicky jednotný celek. Hradý spojuje mimořádná závislost na tvaru skalního podloží, které zde většinou částečně nahrazuje stavební materiál obranných i obytných staveb.

Nejrozsáhlejší ze skupiny hradů v Českém ráji jsou Drábské světničky. Zaujímají skupinu sedmi bloků na okraji pískovcové plošiny kolem vrchu Mužský nedaleko Mnichova Hradiště. Ve skalním podloží je vytesána řada různě zachovaných prostorů, často obytného charakteru. Největším z nich je hradní kaple s orientovaným oltářem, jejíž zvláštností je, že je tvořena příčně obdélným prostorem. Povrchové stavby byly výlučně dřevěné. Podle modelové rekonstrukce, uložené v muzeu v Mnichově Hradišti, tu byla velká, asi částečně obytná věž, dvě věže obranné, čtyři obytná stavení, krytý ochoz a trámové podlahy přes některé rozsedliny.

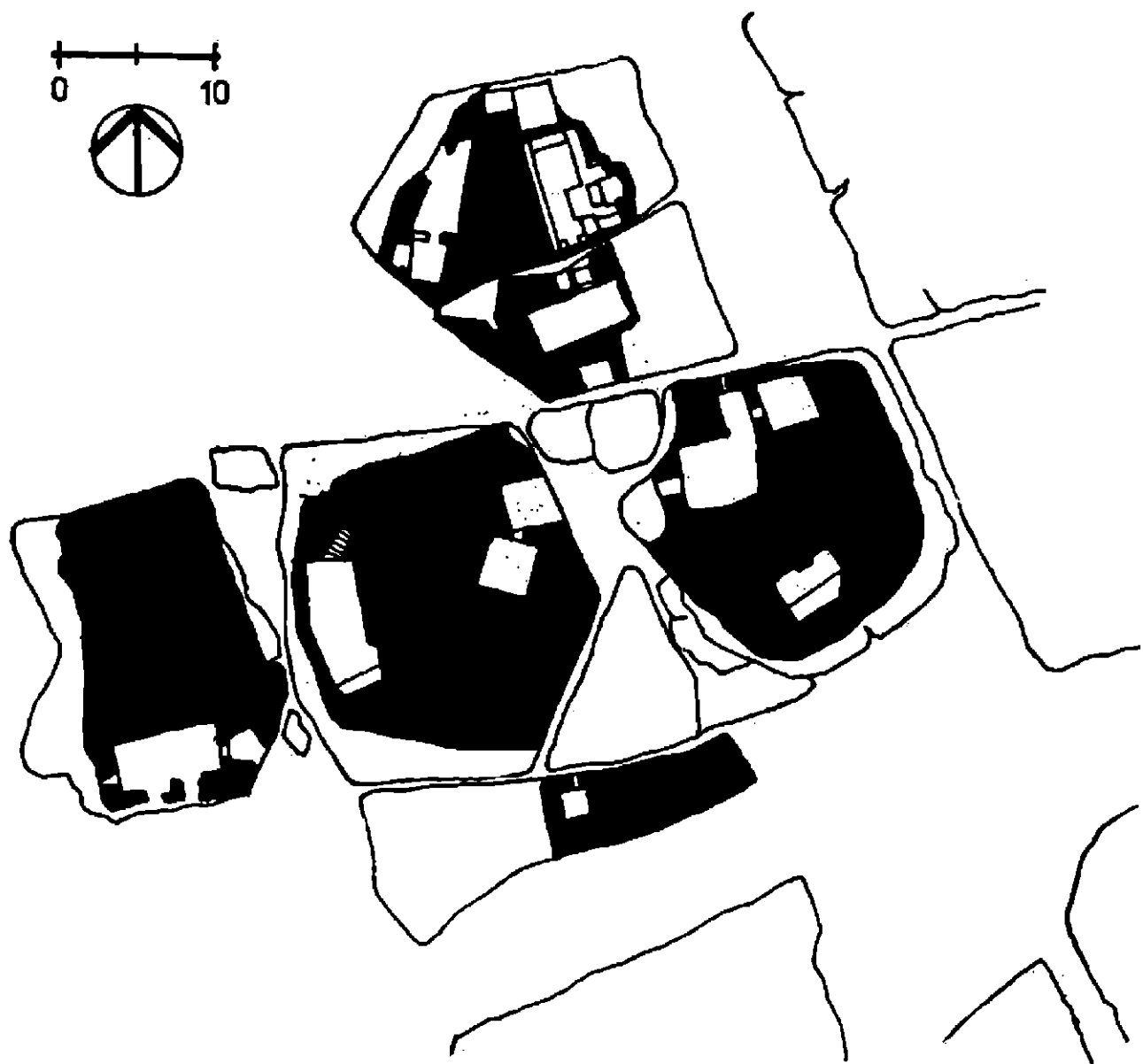
Naposledy byla lokalita podrobně zpracována D. Menclovou (1972). K této práci je nutno vyslovit jen dvě výhrady, a to k zařazení a k datování hradu. Složitý a jistě pracně vybudovaný komplex byl totiž zařazen mezi provizorní opevnění a jako dílo jediné stavební fáze měl vzniknout po r. 1430. Tomuto závěru odporují výsledky povrchového průzkumu.

Za dnešního stavu, kdy je povrch skal obnažen, je pravděpodobnost nějakého nálezu malá. Sběry spláchnuté keramiky, datované do 13. století (Weber 1978), nemůžeme považovat za jednoznačně související s opevněním. Situaci vrstev zde zkomplikoval sesuv půdy v roce 1926. Starší literatura však poskytuje dostatek keramických nálezů učiněných přímo na hradě, které mají charakter 13. stol. Zdá se tedy pravděpodobné, že hrad, zbudovaný podle D. Menclové některým husitským hejtmanem v 15. stol., využil starší fortifikace dnes neznámé podoby. Průzkumem místností vytesaných ve skále se přes určité rozdíly v jejich podobě nepodařilo zatím rozlišit starší fáze.

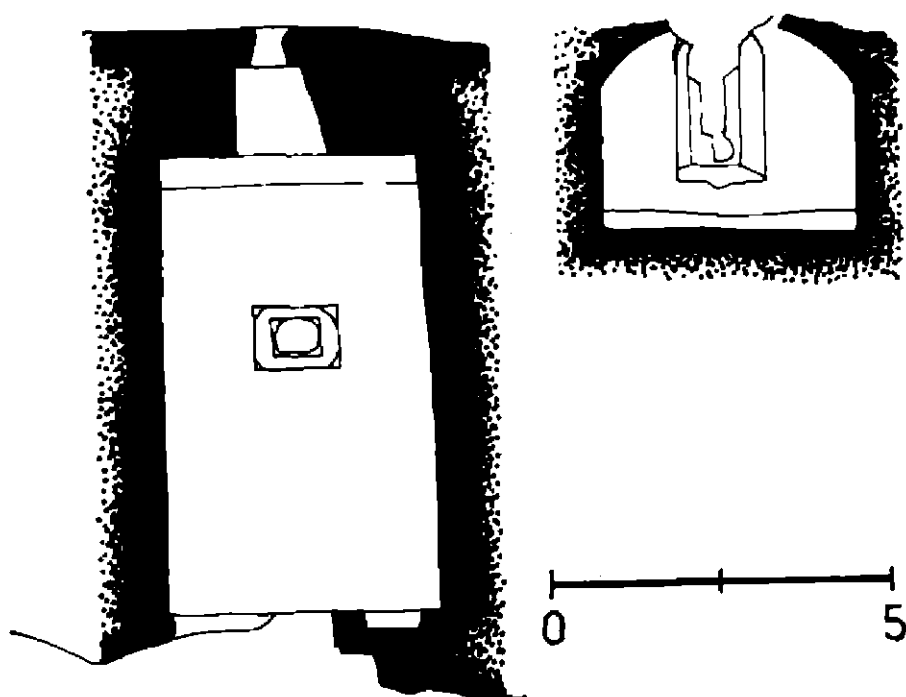
Dalším opevněným místem v nevelké vzdálenosti je Klamorna. Roklí oddělený skalní ostroh obsahuje dnes cisternu a zbytky čtyř vytesaných světniček. Vnější opevnění tvořil val, případné další fortifikace byly zničeny lomem.

Lokalitu zkoumal naposled ve 40. letech M. Šolle (1946), jemuž na tomto místě děkuji za ochotné zpřístupnění výsledků výzkumu. Pravěké hradiště na Klamorně posloužilo jako výhodné místo i ve středověku. Tehdy zde byly vytesány světničky, z nichž jedna nese určité slohové znaky (napodobená klenba, špaletové okno). Jak vyplývá z popisu a fotodokumentace keramiky, získané uvedeným výzkumem, nebyl zde nalezen středověký materiál mladší než 13. století.

Na lokalitě Hynšta, která opět patří do skalního masivu Mužského, se zachoval pískovcový blok, na jehož povrchu nejsou dnes patrné žádné zbytky

Obr. 1. Drábské světničky. Půdorys místností tesaných ve skále. Podle D. Menclové.

Obr. 2. Klamerna. Tesaná světnička - půdorys a řez.

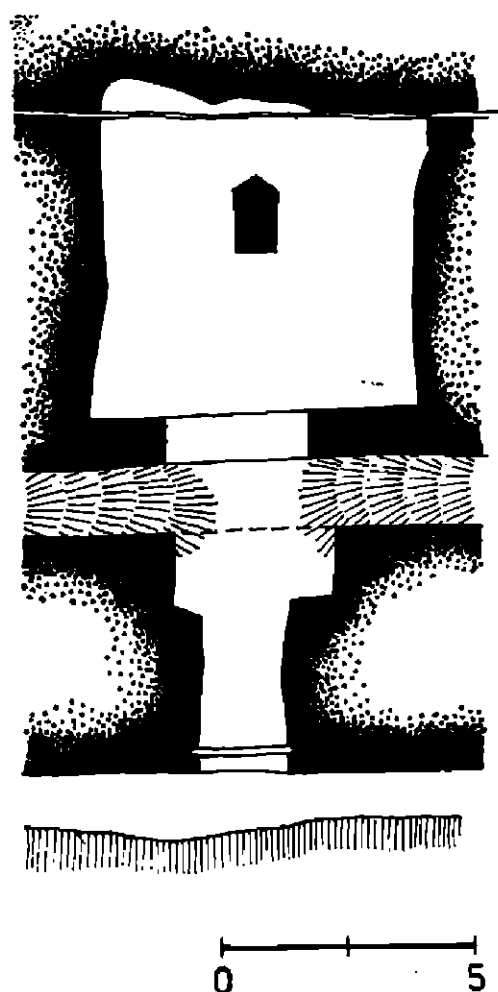
nadzemních staveb. U jeho paty je zasypaná ve skále tesaná cisterna, v jeho nitru pak vytesaná místnost se středním piliřem. Zde se neseťkáváme s žádným pokusem o napodobení klenby.

Povrchový průzkum (Chotěbor 1974) i nálezy ze staršího výzkumu Aksamitova (fotodokumentace výběru nálezů v archivu AÚ ČSAV) datují nevelký hrad na Hynště jednoznačně do 13. stol.

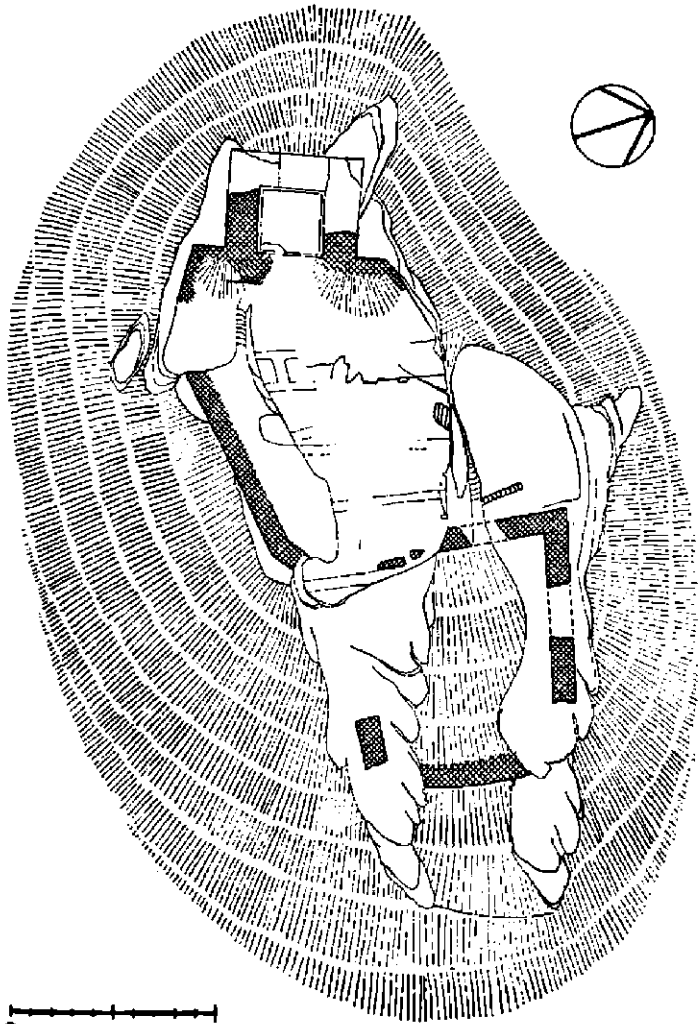
Poměrně rozsáhlý hrad Chlum asi 4 km JZ od Turnova neumožňuje zatím konkrétnější rekonstrukci, protože ani plocha předhradí, ani plocha vlastního hradního jádra nenese stopy nadzemní zástavby. Hrad byl založen na skalnaté ostrožně a opevněn příkopem, v němž se nacházejí dvě ve skále tesané cisterny. Ve skalách jádra hradu jsou zachovány zbytky tří místností. Stropy jsou rovné, ale setkáváme se zde opět s napodobením půlkruhových záklenků nad otvorem. Nově objeveným obranným zařízením je ohoz, vytesaný v povrchu čelní skály hradního jádra. Povrchovým průzkumem se v posledních letech nepodařilo získat keramický materiál. Z hradu však pochází starší nález datovaný do 13. století (Weber 1978).

Hrad Pařez byl založen na osamělém skalním útvaru. Leží na severním okraji Prachovských skal asi 7 km SZ od Jičína. Poloha v údolí a blízkost potoka svědčí o pravděpodobném opevnění vodou neb alespoň mokřinou. Skála, která dala hradu jméno, je rozdělena na dvě části, mezi nimiž vede od západu úzké přístupové schodiště. Prakticky celý obvod skály byl nahoře obehnan hradbou, která vyplnila i nerovnosti a pukliny kromě přístupové. Na západní straně vystupuje z linie hradby hranolová věž, podle některé starší literatury vstupní věž (Sedláček 1932). Vrchol skály zaujímal obytný palác, z jehož přízemí se zachovaly jen zbytky drážek na povrchu. Ve většině z nich byly nalezeny zbytky zdiva nebo malty, takže nejde o pozůstatek dřevěných konstrukcí. Mezi hradbou a palácem byl na východě a jihu dvorek. Sklepní místnosti paláce, vytesané ve skále, jsou dobře zachovány dodnes. Jejich stropy i nadpraží otvorů napodobují valenou klenbu. Podle historických zpráv zanikl Pařez během 1. pol. 15. století. Na základě výsledků zjišťovacího výzkumu splachových vrstev pod hradem je existence hradu prokázána pro konec 14. století (Waldhauser, Weber 1974).

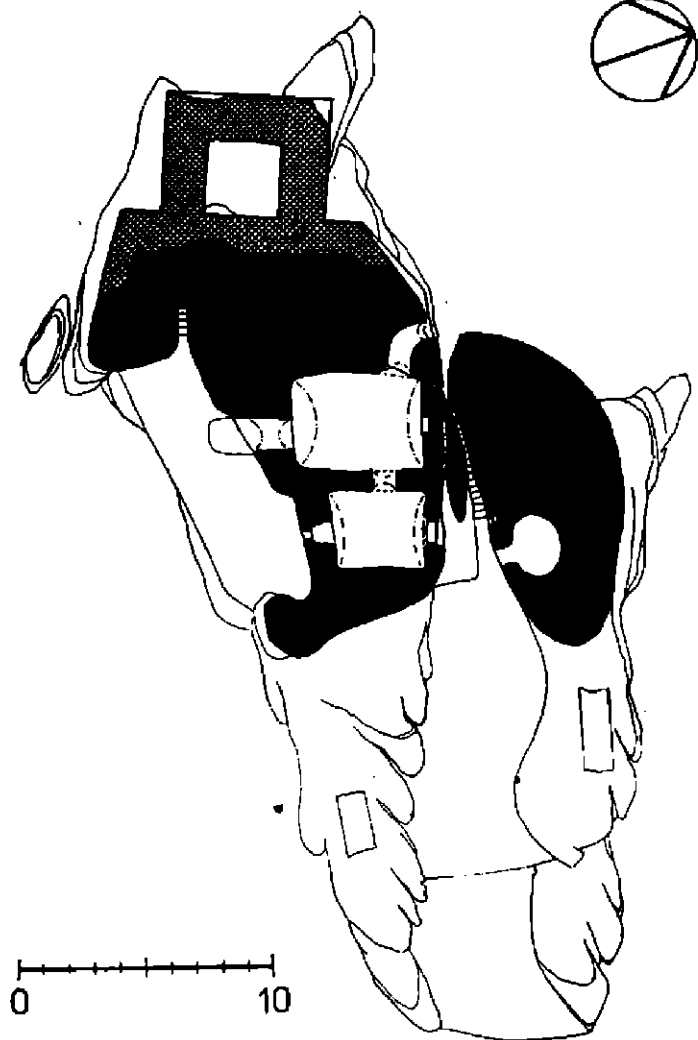
Jádro hradu Valečova tvoří nepravidelný pískovcový blok s kamenným palácem obklopený jednotlivými skalami, které byly přitesány a doplněny roubenými zátarasy v souvislý hradební okruh. Rozsáhlému předhradí na skalním bloku JV od jádra byla již věnována pozornost (Chotěbor 1980). Palácový blok je rozdělen třemi puklinami, které byly uměle rozšířeny a využity jako hospodářské příslušenství hradu. Východní část povrchu skály nese palácovou stavbu z poloviny 15. stol. Předchůdcem tohoto paláce bylo patrně jednodušší dřevěné stavení, jak ukazují některé stopy na povrchu skály v přízemí paláce. Podobné stavby existovaly však i po postavení paláce, v psaných pramenech „Nového domu“ (Šimák 1917) na druhé polovině skalního

Obr. 3. Hynšta. Tesaný prostor ve skalním bloku – půdorys.

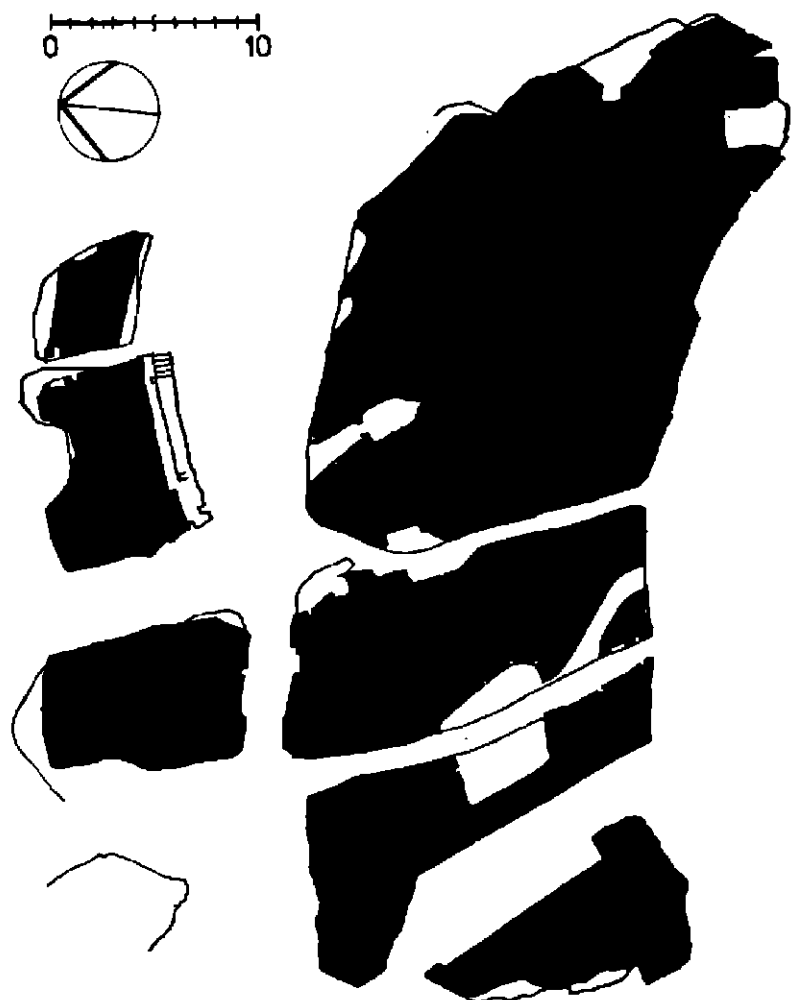

Obr. 4. Pařez. Celkový půdorys hlavy - skica.

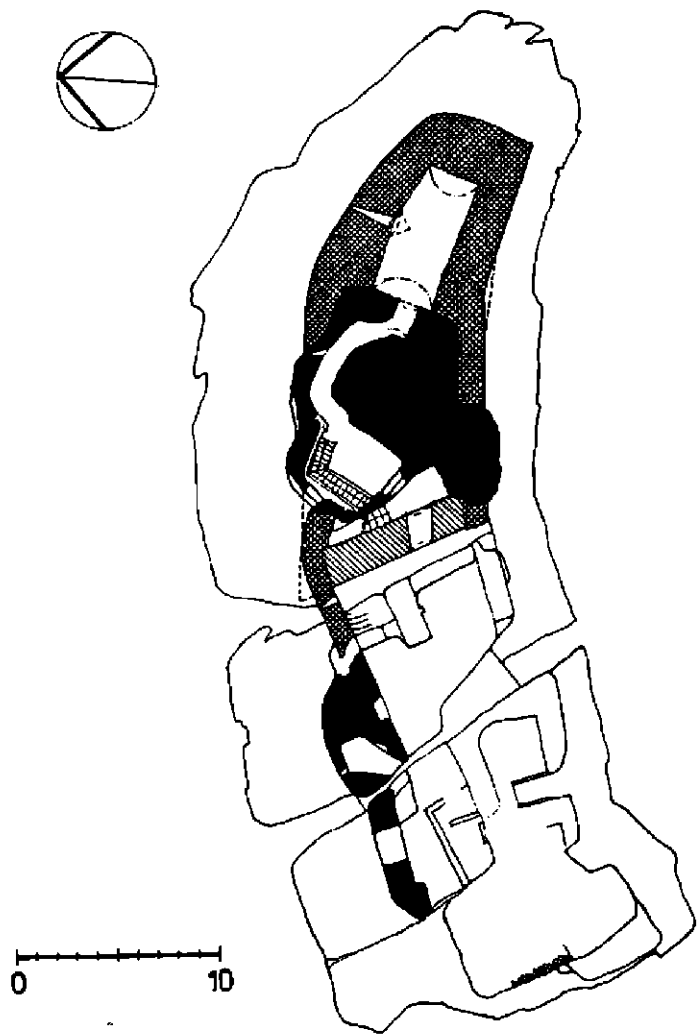

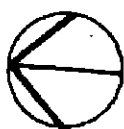
Obr. 5. Pařez. Půdorys tesaných prostorů - skica.

Obr. 6. Valečov. Půdorys jádra hradu v úrovni terénu – skica.

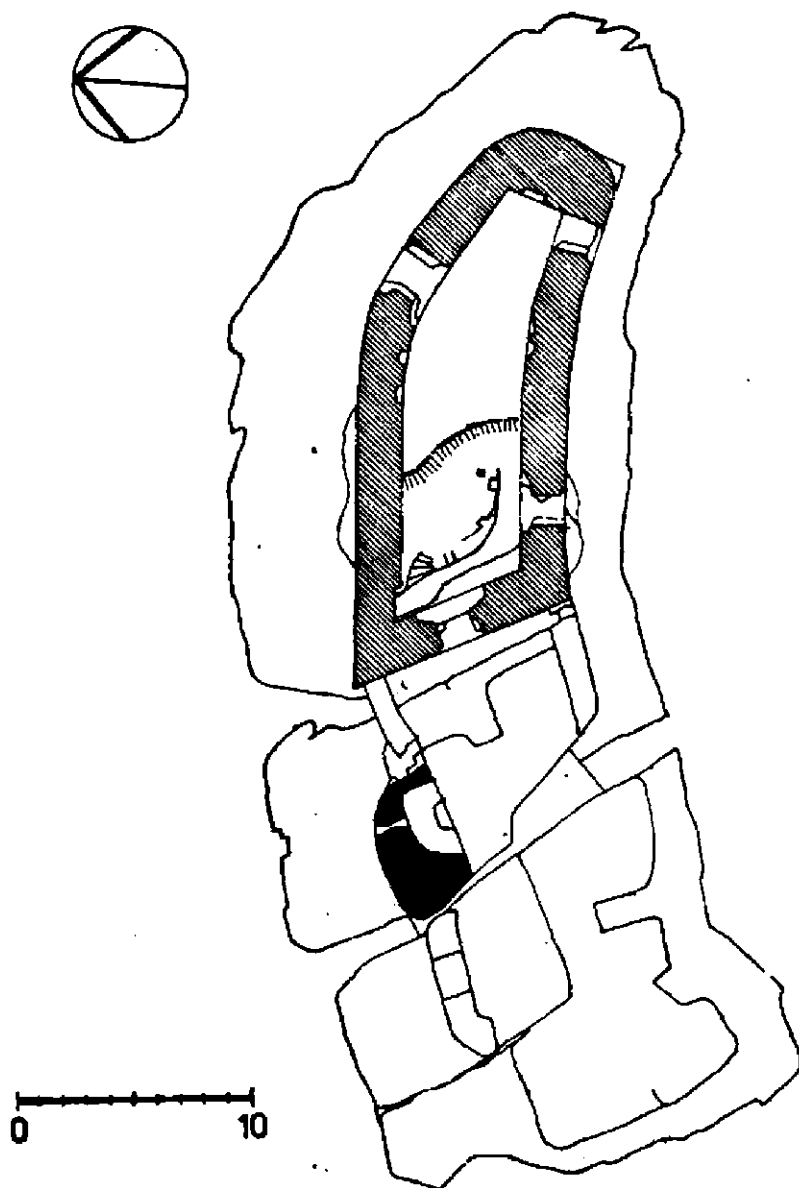

Obr. 7. Valečov. Půdorys jádra hradu v úrovni povrchu západní části – skica.

Obr. 8. Valečov. Půdorys jádra hradu v úrovni přízemí zděného paláce – skica.

bloku. Zdá se pravděpodobné, že i když obytná zástavba byla dřevěná, existovala již zděná hradba. Její zbytky vidíme v úrovni suterénu hradního paláce. Povrch skály byl srovnán, vyšší části byly otesány na tloušťku stěny a zapojeny do linie hradby, která sledovala obvod bloku. Na východní straně, kde se skála prudce svažovala, byl tento rozdíl vyrovnán klenutým sklepem, přístupným ve skále tesanou lomenou chodbičkou. Zdá se, že tato hradební zeď patří starší fázi hradu než palác, který je založen na několika místech na konzolách a nesleduje už tak přesně tvar skály. Čelo paláce není se zbytky hradby provázáno.

Existenci hradu můžeme považovat za písemně doloženou pro 2. pol. 14. stol. (Šimák 1917). Keramika, získaná v posledních třech letech povrchovým průzkumem z nejbližšího okolí hradu pochází z období od 1. pol. 14. stol. do 16. stol. Je znám zatím ojedinělý fragment datovatelný do 13. století.

Povrchový průzkum skalních hradů Českého ráje není zdaleka ukončen. Typologická podobnost se jeví zatím pouze u Pařezu a Valečova. V obou případech jde o izolovaný skalní blok, jehož plocha je po obvodě ohrazena hradbou. Přístup je od paty bloku do středu opevněného prostoru puklinou nebo tesanou chodbou. Překvapivým zjištěním je fakt, že počátky téměř všech jmenovaných hradů sahají do 13. stol., i když jednoznačně je současnost nalezené keramiky a tesaných prostorů prokázána zatím jen u Hynšty a Klamorny.

Obr. 9. Valečov. Pohled na palác od Jihovýchodu.

Literatura

- Chotěbor P., 1974: Nálezová zpráva č. 7342/74 v archivu AÚ ČSAV Praha.
Chotěbor P., 1980: Povrchový průzkum hradu Valečova, *Archaeologia historica* 5.
Menclová D., 1972: *České hrady*, díl II., Praha.
Sedláček A., 1932: *Hrady, zámky a tvrze království českého*, díl X., Praha.
Šimák J. V., 1917: *Dějinné paměti okresu mnichovohradištského*, Mnichovo Hradiště.
Solle M., 1946: Nálezová zpráva č. 6664/46 v archivu AÚ ČSAV Praha.
Valdhauser J., Weber V., 1974: Pařez, hrádek na západním okraji Prachovských skal, *Zpravodaj Šrámkovy Sobotky* XI-1,2.
Weber V., 1978: Osídlení Pojizeří v 10.—13. století, *Archaeologia historica* 3.

Zusammenfassung

Die Oberflächenerkundungen der Felsenburgen in Böhmischem Paradies

Ein Beitrag über die Ergebnisse der Oberflächenerkundungen einiger sogenannter Felsenburgen im Gebiet des Böhmisches Paradieses (Drábské světničky, Klamorna, Hynšta, Chlum, Pařez, Valečov). Bei diesen auf liegendem Sandstein erbauten Burgen hatte man eine Reihe von Wirtschafts- und Wohnräumen unmittelbar in den Felsen gehauen. Diese Räume wurden dann mit hölzernen oder in geringerem Maße, beziehungsweise in späteren Bauphasen, mit gemauerten Konstruktionen ausgebaut. Bei manchen Örtlichkeiten ist das Baubild an der Oberfläche des Geländes bisher dem Erkennen entgangen. Wie die Oberflächenerkundungen Hand

in Hand mit den Ergebnissen älterer archäologischer Forschungen erkennen lassen, reichen die Anfänge der meisten Burgen in das 13. Jahrhundert. Die Erforschung dieser auf Sandsteinformationen gebauten Burgen soll in den kommenden Jahren fortgesetzt werden.

Texte zu den Abbildungen

- Abb. 1. Drábské světničky, Grundriß der in den Fels gehauenen Räume. Nach D. Menclová.
- Abb. 2. Klamorna. In den Fels gehauenes Stübchen — Grundriß und Schnitt.
- Abb. 3. Hynšta. Ein in den Fels gehauener Raum — Grundriß.
- Abb. 4. Pařez. Gesamtgrundriß der Burg — Skizze.
- Abb. 5. Pařez. Grundriß der Felsräume — Skizze.
- Abb. 6. Valečov. Grundriß des Burgkerns im Geländeniveau — Skizze.
- Abb. 7. Valečov. Grundriß des Burgkerns im Geländeniveau des Westteils — Skizze.
- Abb. 8. Valečov. Grundriß des Burgkerns im Erdgeschoßniveau des gemauerten Palastes — Skizze.
- Abb. 9. Valečov. Blick auf den Palast von Südosten.